

ідейного замысла произведения. В работе сделан акцент на выделении городских образов и локусов, к которым часто обращаются авторы в анализированных произведениях, а также определена их семантическая денотация.

Ключевые слова: урбанизация, доминанта, локус, топос, урбанистические мотивы, город как текст.

Proydaikov A. I. Urban Dominant in Prose of Yuri Andrukhovych and Serhiy Zhadan

The urbanization dominant is examined in the article, which is reflected in the novels “Moscoviada” of Yuri Andrukhovich and “Voroshilovgrad” of Serhiy Zhadan. Author pay attention to the special role of urban motifs, which realize world view position of the writer and the conceptual design of ideological work. Emphasis in the research focuses on the allocation of urban images and locuses what accessed by writers in analyzed works. Semantic denotation of urban motifs in the novels is determined.

Key words: urbanization, dominant, locus, topos, urban motifs, city as text.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2012р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.ф.н, доц. Бойцун І. Є.

УДК 821.161.2 – 82 – 94

І. Л. Савенко

**КОНТЕКСТ МІСТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРНІЙ МЕМУАРИСТИЦІ**

Місто в сучасній літературі постає не тільки як мотив або образ, місто – це глибинний символ, архетипічний міф, медіатекст, жива істота, яка виступає поряд із людиною повноправним героєм твору. Контекст міста в літературі сьогодення значно розширився: він поєднує в собі філософську, історичну, культурологічну та ін. проблематику, яка є органічною частиною глобалізованого суспільства, що відчуває на собі швидкісні процеси урбанізації.

Урбаністична проблематика є одним із актуальних тематичних напрямів розвитку вітчизняного літературного процесу. “У сучасному світовому літературному процесі розгляд всебічних проблем людини зміщується в площину міста, мегаполіса, у центрі уваги стоять питання ролі й значення міста в історичному розвитку людства”, – зазначає

В. Фоменко [8, с. 11]. Внаслідок цього виникає і формується нова унікальна урбаністична культура.

Зацікавлення проблемами міста в мемуарній літературі не випадкове. Новітнє місто, мегаполіс, з його історією – давньою і новою – має можливість акумулювати в собі символи та міфи, трансформуючи їх і пристосовуючи до потреб сучасного соціуму. “Місто – середовище культури та для культури, осмислення феномену міста та його ідеї мають виключну роль і значення в літературному процесі” [8, с. 45].

Для сучасної мемуарної письменницької літератури осмислення дійсності великою мірою пов’язане із осягненням міста з усіма його реаліями, бо саме контекст міста, міського середовища та урбаністичної культури дає можливість вповні осягнути письменницький простір та простір спогадів.

Своєрідність контексту міста в письменницькій мемуаристиці зумовлена тим, що місто виступає центром певного культурного простору, який дозволяє поєднати різночасові площини мемуарного тексту й соціально-культурний простір. У цьому аспекті актуальним постає проблема визначення контексту міста в сучасній літературній мемуаристиці, який впливає на оточення письменника-мемуариста.

Місто – це складне багатопланове утворення, своєрідність якого обумовлена не тільки економічними, але й суспільними та культурно-ідеологічними аспектами.

Аналізуючи текст міста Петербурга, В. Топоров зазначає, що місто має свою мову. Місто “говорить нам своїми вулицями, площами, водами, островами, садами, будівлями, пам’ятками, людьми, історією, ідеями і може бути зрозумілим як свого роду гетерогенний текст, котрому привласнюється певний загальний смисл і на основі якого може бути реконструйована певна система знаків, що реалізується у тексті” [7, с. 259]. В. Топоров впевнений, що “місто” у художньому творі може формувати повноцінний текст, який має всі ознаки звичайного тексту, починаючи від смислової установки і закінчуючи семантичною зв’язаністю. Внаслідок цього контекст міста має свій унікальний і неповторний характер, що зумовлений внутрішньою структурою.

Контекст міста може супроводжувати настрій письменника. Так, наприклад, у спогадах І. Жиленко “Homo feriens”, у розділі “Dies irae!”, який має вигляд коротких щоденникових записів за 1986 рік, контекст міста є тлом вражень, на якому розгортаються події: “Отже, багато вражень, багато втоми, ще й зупиняли нас раз-по-раз, вимірювали радіацію на колесах, і змушували мити покришки. У Хмельницькому одразу змусили пройти сан обстеження на предмет радіаційності” [4, с. 683].

Міський контекст може виступати одним із компонентів біографічного часу, який включений у культурологічний контекст сучасності. Він є системою осягнення подій, ціннісного відношення до

них. Фактаж збагачується культурно-історичним досвідом, соціокультурним контекстом.

Контекст міста може виступати джерелом для створення історико-культурного образу певної доби. Особливо актуально це для літератури спогадів, які у своїй основі мають суб'єктивний кут бачення письменником фактографічних подій. Наприклад, як у книжці спогадів, що присвячена подіям про життя в Україні за радянський часів і перших років пострадянського часу “Котилася торба” В. Махна. Письменник народився у м. Чортків: “Першим містом, яке я побачив у своєму житті, був Чортків...” [6, с. 10]. Місто для нього – джерело спогадів: “Чортків для мене тепер – це фотографії, найбільше мені подобаються дві – осінній та зимовий пейзажі” [6, с. 9], і далі: “Я можу лише уявити запахи цього осіннього і зимового міста. Певне, тому, що запахи найдовше прив'язують до місця, стаючи поживою для твоїх повернень і навернень, ти заплющувеш очі і нюхаєш цей хліб пам'яті... Запах золотих листків тютюну, ранніх яблук і свіжоспеченого хліба з хлібзаводу довго висить у повітрі вулиць і завулків” [6, с. 9]. Рідне містечко для митця виступає натхненником на літературну творчість: “Місто, заповнюючи собою себе, стає понад часом і стає часом, себто словом” [6, с. 10].

Подібним є контекст міста Львова, який стає наскрізним у книзі спогадів Р. Іваничука “Нещоденний щоденник”, що присвячені бурхливим в історії України 2003 – 2004 рр. Він описує одну цікаву подію. Письменника було запрошено до вечери із творчими працівниками, що відбулася у Львові, на якій автор виголосив промову на захист української мови та літератури. “На другий день весь Львів говорив про мій виступ: знайшовся, мовляв, один з мільйонів...” [3, с. 16].

Львів виступає одним із головних героїв багатьох художньо-документальних та біографічних творів Р. Іваничука (“Саксаул у пісках”, “Мальви”, “Манускрипт з вулиці Руської”, “Сполохи над пустирем” тощо). Р. Іваничук мріє про те, що колись його твори з'являться на екрані. Згадуючи історію своєї дилогії “Сполохи над пустирем” у “Нещоденному щоденнику”, письменник зазначає: “А я мрію про кінострічку суто львівську, насичену історією й духом неповторного міста” [3, с. 27]. Львів місто цілісне, самодостатнє: “І нічого додавати не треба, нічого не варто й домислювати – Львів середини ХІХ століття виписаний у дилогії зі скрупульозною докладністю у всіх суспільних площинах... Львів заслуговує на серію історичних фільмів, а матеріалу сумлінніше зібраного, ніж у моїй дилогії, ніхто ніколи не знайде” [3, с. 27]. Історія стародавнього і сучасного Львова пробігає перед очима автора, як кадри з минулого.

Досить часто місто виступає символом для письменника, як індивідуальним, так і суспільно-культурним. Простежується специфічний зв'язок біографічного часу письменника із міським середовищем, що змушує митця переосмислити культурний феномен

міста, який впливає на плин соціального життя. Контекст міста розуміється письменником як система уявлень, що утворює смисловий простір, у якому відбувається інтерпретація суб'єктивної складової мемуарного твору. Формується духовно-моральна взаємодія внутрішнього світу письменника із предметно-просторовим оточенням міста.

Місто дає можливість письменнику-мемуаристу осмислити інтенції сучасної культури крізь культурологічний міф великого міста, міста-мегаполіса. З одного боку культурологічний контекст міста сприяє трансляції культурних традицій до мемуарного твору, а з іншого – дає можливість розрізнити культурні міфи різних рівнів різних міст. Наприклад, під час подорожі з Рівного до Києва місто є допоміжним образом, який дозволяє І. Жиленко зробити цю подорож надзвичайно насичено. “У Берестечку я рознервувалась, аж заболіло серце, бо Володя зчепився з директором – молодим і спритним чинушею – за те, що до Берестечка (тобто до музею) немає вказівників” [4, с. 704], і дали письменниця констатує: “Рівне – жакхливе. Це, справді таки, не рівне, а Ровно. Наскільки селяни в селах, які ми проминали, – чемні і приязні, настільки в Рівному населення по-радянськи хамувате. Зрусифіковане, злобне, однолике. Та і якою може бути людина в цьому казармоподібному місті? І все ж запам'ятається, як ніжно-втомлено гуляли ми з Павликом перед сном центральною вулицею. І я була у новому платті кольору вечірнього сонця” [4, с. 704].

Міське середовище стає літературним втіленням соціально-культурної дійсності, в результаті цього події біографічного часу набувають життєвості, реальності пережитих фактів. Міський контекст поєднує сучасні події із фактажем минулого подій минулих у свідомості письменника. Події, які аналізуються (згадуються) мемуаристом укрупнюються до такого масштабу, що контекст міста розчинює деталі реальності, поєднуючи їх в один цілісний образ. І. Жиленко пише: “Другого дня все мчали до Києва, як одержимі, ніби нас притягувало наше міста, як велетенський сяючий магніт... Київ видався тихим, чистісіньким, елегантним. Вулиці і двори весь час поливались (і не з шлангів, а з брандспойтів, потужними струменями). Асфальт, як дзеркало, в якому другий, підземний Київ. Ми завертаємо в рідну вуличку, у наш двір...” [4, с. 704].

Занурення до міського контексту виступає своєрідною знаково-символічною системою сприйняття і розуміння міського соціокультурного контексту. Контекст міста дає можливість уникнути однозначного потрактування дійсності, дозволяючи сприймати реальність багатогранно. Внаслідок цього мемуарний текст може виглядати як гіпертекстова реальність – багатшарова, полісміслова реальність.

Контекст міста формує власний план реальності, який має свої логічні закони, свою систему образів і символів. Він збагачується за

рахунок емоційної складової біографічного часу і суб'єктивністю. Багатшаровість контексту міста визначає нагромадження історичних, природних, економічних, просторових та інших елементів у мемуарному творі, які набувають різного значення в залежності від зміни письменницьких орієнтирів. Причому вони виступають своєрідними “повідомленнями” про соціально-культурну значущість міського простору, про ті процеси, які відбуваються у ньому. У великому місті роль символів, які може використати письменник, зростає внаслідок появи нових ракурсів, нового простору та високих швидкостей великого міста.

Саме такі швидкості породжують нестійку структуру великого міста, яка органічно вплетена у суб'єктивність як специфічну рису мемуарів Ю. Андруховича. Берлін відіграє важливу роль тла, на якому розгортаються події його “Таємниці”. Це місто зустрічається у першому ж реченні, яким відкривається роман: “Чи не всю осінь 2005 року я, з нетривалими перервами, провів у Берліні” [1, с. 4]. Берлін – додаткове тло для розмов з удаваним журналістом, тло розмаїте і строкате: “На сьомий день ми домовилися поїздити Берліном. Ми різко змінювали ландшафти, соціальні уклади, напрямки руху і засоби пересування, ми говорили про все на світі...” [1, с. 8].

У зв'язку із швидкими процесами урбанізації та агломерації, що зумовлюють ускладнення життя в місті, питання урбаністичної тематики набувають все більшої актуальності. У літературі ця тема набуває особливого значення: місто може стати джерелом відомостей не тільки сучасності людини, але й її минулого. Тим більше, урбаністичний контекст міста є актуальним для мемуарної літератури тому, що спогади апелюють до певних моментів історичного минулого. “Місто як особливий феномен культури є одним із “найоживленіших перехресть” гуманітарних досліджень. Архітектурний, історичний, соціальний, культурний, антропологічний, економічний, візуальний, текстуальний і кібер простір міста давно перетворився на свого роду науково-практичну дисциплінарну лабораторію” [5, с. 170].

До такого літературного контексту міста занурене листування між письменницею О. Забужко та літературним критиком Ю. Шевельовим.

У листі від 28 листопада 1995 року зазначено: “Тут і ваші запитання про Харків, чому він? А воно завжди так було і буде. Ісус на в Єрусалимі народився, а в замухриженому Назареті. У Києві забагато генералів Мулявок, чи як його там. Екс орієнте люкс... А Харків іде в одній лаві, – і ну хоч би з Івано-Франківськом, що прагне бути Станіславом” [2, с. 78].

Місто – активний учасник літературно-мистецьких, суспільно-значущих та політичних подій, що відображені в листуванні. Про це свідчить лист від 15 травня 1996 року О. Забужко до Ю. Шевельова: “Взагалі ж нинішній травень у Києві видався гарячий і в прямому, і в

переносному сенсі – скрізь якісь семінари, форуми, симпозиуми (при цьому всі нарікають на брак грошей!), готується до виходу кілька нових газет (в одній із них я погодилася вести колонку – просто на те, аби мати трибуну, коли запече висловитися, – назло “Сучасності”), цвітуть каштани, чадять “іномарки” (розмножуються як бактерії – по центру Києва проїхати в годину пік уже однаково що по Манхеттену!), – одне слово, розбудова держави...” [2, с. 110].

Головний критерій змісту контексту міста полягає у тому, що події, які описує письменник-мемуарист, відбуваються безпосередньо в місті. Власний досвід і пам’ять мемуариста, збагачені особистісними враженнями від цих подій, доповнювані локусом міста, в якому і відбуваються ці події.

Сучасна літературна мемуаристика несе у собі колізії пограниччя людської свідомості перехідної епохи межі ХХ – ХХІ століть, осягнення якої відбувається через контекст міста. Саме воно, являючи собою специфічний естетичний феномен, містить у собі процеси внутрішнього переживання письменниками реалій життя, нові можливості в осягненні навколишнього життя. Метагеографічний контекст міста виступає як процес конструювання специфічних біографічно-географічних просторів, що насичений знаками і символами. Таким чином, контекст міста для сучасного письменника-мемуариста виступає художньо перетвореним урбаністичним простором інтелектуально-чуттєвого відображення реальності. Місто і суб’єктивна свідомість автора-мемуариста стає структурною частиною духовної проекції особистості.

Список використаної літератури

1. Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. – Харків : Фоліо, 2007. – 478 с. **2. Забужко О., Шевельов Ю.** Вибране листування на тлі доби: 1992 – 2002. – К. : Факт, 2011 – 504 с. **3. Іваничук Р.** Нещоденний щоденник / Р. Іваничук. – Львів : Літопис, 2005. – 216 с. **4. Жиленко І.** *Noto feriens*. Спогади / І. Жиленко; передм. М. Коцюбинської. – К. : Смолоским, 2011. – 816 с. **5. Николаева Е. В.** Город-миф, город-коллаж город-гипертекст // Культура как предмет междисциплинарных исследований. Материалы II Междунар. научн. конф. – Томск : Изд-во НТЛ, 2010. – С. 170 – 175. **6. Махно В.** Котилася торба : проза / В. Махно. – К. : Критика, 2011. – 365 с. **7. Топоров В. Н.** Петербург и петербургский текст русской литературы / В. Н. Топоров // Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического : Избранное. – М. : Издательская группа “Прогресс” – “Культура”, 1995. – 624 с. – С. 259 – 368. **8. Фоменко В. Г.** Місто і література : українська візія : Монографія / В. Г. Фоменко. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с.

Савенко І. Л. Контекст міста в сучасній українській літературній мемуаристиці

У статті розглядається специфіка контексту міста в сучасній українській літературній мемуаристиці. Місто в письменницьких мемуарах постає як повноцінний текст зі своєю внутрішньою мовою, що має свій унікальний і неповторний характер. Контекст міста органічно включений у біографічний час мемуарного твору й поєднує у собі філософську, історичну, культурологічну, соціальну, візуальну та ін. проблематику, яка є органічної частиною глобалізованого урбаністичного суспільства.

Ключові слова: контекст, місто, мова міста, мемуаристика, літературна мемуаристика, урбаністика.

Савенко И. Л. Контекст города в современной украинской литературной мемуаристике

В статье рассматривается специфика контекста города в современной украинской литературной мемуаристике. Город в писательских мемуарах понимается как полноценный текст со своим внутренним языком, который носит уникальный и неповторимый характер. Контекст города органически включен в биографическое время мемуарного произведения и соединяет в себе философскую, историческую, культурологическую, социальную, визуальную и др. проблематику, которая выступает органической составляющей глобализированного урбаністического общества.

Ключевые слова: контекст, город, язык города, мемуаристика, литературная мемуаристика, урбаністика.

Savenko I. L. Context of the City in the Modern Ukrainian Literary Memoirs

The article pays attention to the specific of the context of the city in the modern Ukrainian literary memoirs. The City in the writer's memoirs appears as valuable text with its own internal language that has the unique character. The context of the City is organically plugged in biographic time of memoirs and combines inside yourself philosophical, historical, culturological, social, visual and other range of problems, that is organic part of the globalized urbanism society.

Key words: context, city, language of city, memorialist, literary memorialist, urban.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.2012 р.

Рецензент – д.філол. н., проф. Фоменко В. Г